

שתי פרשנויות בגדרי המינים (יג.-יג.:

חגי שלזינגר

מתוך דברי המשנה על שחיטת נכרי, דנה הגמרא בשחיטת מין, וכך מדייק רבי אמי:

”שחיטת נכרי - נבילה, הא שחיטת המין - לעבודת כוכבים”.

(חולין יג.)

מנקודה זו דנה הגמרא במעמדו של המין באופן כללי. נעיין ראשית בתוספתא, המובאת בגמרא כ'תנו רבנן':

”בשר שנמצא ביד גוי מותר בהנאה, ביד המין אסור בהנאה. היוצא מבית ע"ז¹ הרי זה בשר זבחי מתים, מפני שאמרו: שחיטת המין ע"ז, פתן פת כותי וינם יין נסך ופירותיהן טבלין וספריהן ספרי קוסמין² ובניהן ממזרין. אין מוכרין להן ואין לוקחין מהן ואין נושאין מהן ואין נותנין להן ואין למדין את בניהן אומנות ואין מתרפאין מהן, לא ריפוי ממון ולא ריפוי נפשות”³.

(תוספתא חולין כ"י וינה פרק ב' הלכות כ')

(כא)

מתוך פשטות הברייתא נראה, כי חכמים גזרו מספר רב של גזירות על המין, שמטרתן ההתרחקות ממנו. בעיקר ניכר הדבר, בגזירות שאינן מופיעות בגמרא: ”אין מוכרין להן וכו”⁴. אם כן, מיהו המין ומדוע גזרו עליו? מהסיפור המופיע בהמשך התוספתא על בן דמא ורבי ישמעאל, בו מופיע ”ישוע בן פנטירא”, וכן מהסיפור שם על רבי אליעזר שנתפס על דברי מינות⁵ (ומומלץ לעיין שם), מסתבר כי הכוונה לאנשי הכתות, שהיו נפוצות בימי בית שני⁶. לפי זה ניתן להניח,

שחכמים חששו מפני הכתות השונות שרווחו בתקופה ההיא, ובמיוחד מפני הנצרות. על כן, גזרו עליהם חכמים גזרות לא רציונאליות - פיתן פת כותי, ספריהן ספרי קוסמים, בניהם ממזרים וכיוצא. כמו כן, מובן כי גזרות אלו מופנות בעיקר כלפי מינים יהודים, כפי שניתן לראות מאופי הגזרות שבתוספתא, שכן הגזרות נועדו כדי להרחיק את הכתות מן העם, וכדי שלא יוכלו לעשות נפשות לדתם. אם אכן כך הם פני הדברים, מובנים הם דברי רב נחמן שבגמרא: ”אין מינים באומות עובדי כוכבים” - לא גזרו גזרות הרחקה מיוחדות על כתות של גוים, ורק מפני כתות היהודים אנו חוששים ומרחיקים.

אלא, שנראה כי לא כך הבינה סוגיית הש"ס את מעמד המינים. רש"י מפרש בגמרא כי המין הוא 'אדוק בעבודת כוכבים'⁵, עובד עבודה-זרה לעילא, ואכן נראה כי כך הבינה הגמרא. נוכיח זאת ממספר נקודות בסוגיה, ונראה מהן ההשלכות להבנה זו.

בגמרא מובאת הברייתא לעיל בשינוי קל:

”ויש אומרים אף בניו ממזרים”.

ומעירה הגמרא הערה קצרה וחשובה:

”ותנא קמא: אשתו לא מפקר”.

כלומר, לדעת ת"ק אין בן-המין ממזר, מפני שהמין איננו מפקיר את אשתו. הוי אומר, שלהבנת הגמרא כל הדינים הקשורים במינים הינם רציונאליים ומתייחסים ביחס ישיר למציאות. שחיטתו לעבודה זרה, כי הוא אכן מתכוון לעבודה זרה, ספריו ספרי קוסמין, כי הוא אכן כותבם לשם קוסמין, וכיוצא בזה. אין אלו גזרות, אלא הלכות ענייניות. לפי דברינו לעיל אין צריך לזה, כי יתכן שגזרו חכמים שבניו ממזרים, על אף שאין זה נכון, כדי שיתרחקו מהם, כשם שאין מוכרין להם ולוקחים מהם. אלא שלדעת הגמרא אין הדבר כן, וכמו שפרשנו (ואכן הגמרא השמיטה את שאר הגזרות שהינן במובהק גזרות הרחקה). אם אכן, כדברי הגמרא, אין כאן דין מחודש או גזירה, אלא רק קביעה כי המשתייכים להגדרת 'מין' מקיימים את התנאים הנדרשים כדי ששחיטתן ופיתן תיאסר וכו' - אזי אין כאן גדר חדש של עובד ע"ז, אלא מדובר כאן בעובד ע"ז רציני, שעושה זאת בכל רמ"ח איבריו

¹ בדפוס: המין.

² ראה גיטין מה: ”ספר תורה שכתבו מין ישרף, כתבו גוי יגנו” ובסוגיה שם.

³ התוספתא ממשיכה ומספרת על המינים, ויעיין שם.

⁴ לא ברור אם ישוע בן פנטירא זה הינו ישו הנוצרי, או מנהיג כת אחרת. עיין שבת קד, ב (בהשמטות הצנזורה;

מופיע בגמרות שטיינזלץ) בדיון על בן-פנטירא, בתוספתא שם, ובביאורי הרב שטיינזלץ במדור אישים שם. מקובל להניח שהמונח 'מין' בספרות התלמודית מתייחס אל הנוצרים, ברם אינני מכיר בענייני מקור לכך.
⁵ יג, ב ד"ה המין.

ושס"ה גידיו. וכמובן, אין זה משנה אם הוא יהודי או גוי.⁶

נמשיך בסוגיה. הגמרא שואלת, מדוע אין לחשוש שסתם נכרי הוא מין - כמובן לפי ההנחה שגם הגוי יכול להיות כזה. ומתרצת על ידי מימרתו של רב נחמן:

"אין מינין באומות עובדי כוכבים".

הגמרא מפרשת ביטוי זה כתיאור מציאותי, ולא כתיאור דיני. היא מעדנת את התיאור: אין רוב עובדי כוכבים מינים, ומדוע אנו אומרים כן? מפני שסבורים אנו כסברת רבי יוחנן, שאמר שהגויים שבחור"ל אינם עובדי ע"ז, מפני שמנהג אבותיהם בידיהם. כאן בא לידי ביטוי באופן המובהק ביותר שהמין הוא עובד עבודה זרה אדוק, מפני שהיפוכו של המין מוצג כעובד עבודה זרה רופף - עושה מנהג אבותיו אך לא באדיקות.

לאחר שמסתיים דיון זה, מתחיל דיון נוסף במימרא שכבר הובאה: "אין מינין באומות עובדי כוכבים".⁷ בניגוד לדיון הקודם, כאן הגמרא מבינה את המימרא כבעלת אופי הלכתי - לגויים אין 'דין' מומר, ומחפשת לו נפקא מינה. לא ברור מדוע הגמרא סברה כי המימרא היא הלכתית, כאשר לעיל הבינה אותה באופן שאיננו הלכתי, אבל היות והגמרא מקבלת הבנה זו כנקודת מוצא של הדיון, היא מתקשית מאוד למצוא את אותה נפקא מינה. והדבר מובן, שהרי להבנת הגמרא המין איננו גדר הלכתי מחודש אלא עובד ע"ז אדוק, וממילא אין סיבה שיהיה הבדל בין היהודי ובין הגוי. על כן, כאשר מוצע שהנפקא מינה תהיה לגבי שחיטה, תוהה הגמרא: 'השתא שחיטת מין דישראל אמרת אסירא, דעובד כוכבים מבעיא?' שכן לשיתת הגמרא, ודאי קל וחומר הוא, ואין צורך להסבירו: יהודי אדוק מכוון בשחיטתו לעבודה זרה, קל וחומר שהארכיבישוף עצמו עושה כן. ואכן, הגמרא איננה מוצאת נפקא מינה אלא במקרה של הבאת קרבנות, שהוא גזירת הכתוב בלבד וללא

סברא.⁸ לפי הצעתנו הראשונה בקריאת התוספתא ולפיה חכמים גזרו על המין החבר בכת חדשה, כדי להרחיקו מקהל ישראל (ללא קשר מציאותי למעשיו), הרי שדברי רב נחמן ברור מיללו, שאין דין מומר בנכרים כלל, מפני שלא גזרו עליהם, וכנ"ל ודוק.

⁶ וכמו שכתב רש"י (יג, א ד"ה שחיטת): "שחיטת מין דישראל, וכ"ש דעובד כוכבים".

⁷ אמנם כאן היא מובאת בשם חכמים אחרים, כאן רב נחמן הוא מחבר המימרא ולעיל הוא מוסר המימרא, והתופעה צריכה עיון.

⁸ נפקא מינה זו בעייתית, מפני שהיא עוסקת ב'מומר לעבודה זרה' ולא במין. חילוף המושגים (הבא לידי ביטוי גם במשא ומתן של הגמרא, בשימוש בביטויים 'רשיעי' ו'צדיקי') - יוצר כמובן דוחק. וראה ברש"י יג, ב ד"ה מין, שטרח להסביר כי 'מין' איננו 'מומר לע"ז'.